Hadis ve Siyer Araştırmaları
Hadith and Sīra Studies
Cilt/Volume: XI | Sayı/Number: 2 | Yıl/Year 2025
hadisvesiyer.info | © Meridyen Derneği

Araştırma Notu / Research Note

"Siz Dünya İşlerini Daha İyi Bilirsiniz" Hadisi Etrafındaki Tartışmalar İslam'da Seküler Bir Alan Var mıdır?

Yavuz Köktaş*

> "Hz. Peygamber Medine'ye geldiğinde, oradakiler hurmaları tozlayıp dölleme işlemi yapıyorlardı. Hz. Peygamber 'Ne yapıyorsunuz?' diye sordu. Onlar, 'Böyle yapıyoruz' dediler. Hz. Peygamber, 'Belki yapmasanız daha iyi olurdu' buyurdu; bunun üzerine onlar aşılama işini bıraktılar. Sonra kendisine bu hatırlatıldı ve şöyle buyurdu: 'Ben sadece bir insanım; size dininizle ilgili bir şey emredersem ona uyun. Eğer kendi görüşümle ilgili bir şey söylersem, ben de bir insanım.' 'Ama Allah'tan size bir şey haber verirsem, onu alın; çünkü ben Allah'a yalan söylemem.'"

Müslim'in rivayetinde Hz. Peygamber'in şu sözü de yer almaktadır: "Siz dünya işlerinizi daha iyi bilirsiniz." (Müslim, "Fezâil", 139; İbn Mâce, "Ruhûn", 15). Sahabe Hz. Peygamber'in bir emrinin anlamını bilmediklerinde, "Bu bir teşrîî emir midir yoksa bir re'y midir?" diye sorarlardı. Örneğin Bedir günü, Hubâb b. el-Münzir şöyle sordu: "Bu Allah'ın bir vahyi midir yoksa bir görüş ve savaş stratejisi midir?" Hz. Peygamber cevap verdi: "Hayır, görüş ve savaş stratejisidir." Bunun üzerine Hubâb, Hz. Peygamber'e uygun bulduğu planı önermiştir.[1] Benzer

* *Prof. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, yavuzkoktas@gmail.com, orcid.org/0000-0001-9765-1712.*

1 Bk. İbn Sa'd, *et-Tabakātü'l-kübrâ* (Kahire: Mektebetu'l-Hanicî, 2001), 2: 14; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye* (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2009), 2: 270.

şekilde Hz. Peygamber, Berîre'ye eşine geri dönmesini tavsiye ettiğinde Berîre, "Bu emriniz midir yoksa sadece tavsiye midir?" diye sormuş; Hz. Peygamber "Sadece tavsiyedir" buyurunca Berîre, "O hâlde onunla kalmam" demiştir. (Buhârî, "Talâk" 16; Ebû Dâvûd, "Talâk" 21)

İslam'ın hayatın bütün alanlarını kuşattığı sıkça dile getirilir. Bu rivayetler, söz konusu kuşatıcılığın bir istisnası mıdır? İslam'da seküler bir alan var mıdır? Mübah alanlar, seküler alan mıdır? Mübah alanın dışında, başka bir boşluk olabilir mi? İslam'ın izin verdiği veya mübah kıldığı ile sustuğu alanlar aynı mıdır? Örneğin, trafik lambaları meselesi İslam'ın sustuğu bir alandır. Zira İslam'ın ortaya çıktığı dönemde böyle bir mesele yoktur. Bu alana seküler denilebilir mi? Böyle bir alan "İslamî seküler alan" olarak adlandırılabilir mi? Öte taraftan, seküler dünya görüşünün hâkim olduğu bir toplumda insanların camide ibadet yapması göz önünde bulundurulursa, bu dünya görüşünde "dinî bir alan" olduğu söylenebilir mi? Bir başka ifadeyle "seküler dinî alan"dan söz edilebilir mi?

Yukarıdaki hadislerden mülhem, ayrıca ilimler tasnifinin de kaynaklık ettiği bir ayrımlar şeması söz konusudur. Buna göre şu ayrımlar yapılmıştır:

- Şer'î ilimler – aklî ilimler
- Şer'î ilimler – şer'î olmayan ilimler
- Dinî ilimler – dünyevî ilimler
- Teşrîî sünnetler – teşrîî olmayan sünnetler
- Risâlet görevinin gereği olan sünnetler – risâlet görevi kabilinden olmayan sünnetler

Bu konudaki tartışmalar başlıca iki eksende sürdürülmektedir:

1. Sünnetin tamamını teşrîî kaynak olarak görenler, yani şer'in dışında bir alan bulunmadığını savunanlar.
2. Yalnızca sünnet bakımından değil, genel olarak İslam söz konusu olduğunda seküler bir alandan söz edilebileceğini düşünenler.

Bu iki yaklaşım aşağıda sırasıyla ele alınacaktır.

1. Görüş: İslam'da seküler alan yoktur

Bu görüşü savunan başka isimler de bulunmakla birlikte mesele, temsil gücü yüksek bir örnek üzerinden ele alınacaktır. Söz konusu görüşü Arap dünyasında en açık biçimde dile getiren isimlerden biri Mûsâ Şâhin Lâşîn'dir (ö. 1430/2009). Konuya dair makalesi "es-Sünnetü küllühâ teşrî' / السنة كلها تشريع" başlığını

taşımaktadır.[2] Lâşîn'e göre bu mesele iki kelimeden oluşmaktadır: Sünnet ve teşrî. Fıkıh âlimlerine göre sünnet, "mendup" veya "müstehab" ile eşdeğerdir; yani kesin olmayan bir talep ile istenen şer'î bir hükümdür. Yapan sevap kazanır, terk eden azaba uğramaz. Usûlcülere göre sünnet, Resûlullah'ın sözleri, fiilleri ve takrirleridir. Muhaddislere göre sünnet, bunlara ek olarak onun yaratılış ve ahlâk vasıflarıdır. Bu bakımdan onlar nezdinde "sünnet", merfû hadise denktir. Teşrî kelimesine gelince; bu, mükelleflerin fiillerine ilişkin her bir şer'î hükümdür. Bu hüküm, ister vücûb (farz), ister haram, ister mendup, ister mekruh, ister mübah olsun, teşrî kapsamına girer. Vücûbun, haramın, mekruhun ve mendubun şer'î hüküm olduğunda şüphe yoktur. Mübahlığın şer'î bir hüküm olup olmadığı hususunda ise tereddüt edilebilmektedir. Ancak fıkıh usulü literatüründe mübahın da şer'î bir hüküm olduğu kabul edilmektedir. Nitekim Âmidî, mübahı "Şâriin, herhangi bir karşılık olmaksızın fiil ile terki arasında seçim hakkı tanıdığına dair sem'î delilin gösterdiği şey." diye tarif etmiştir

İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî şöyle der:

> Mübah, şâri'in, yapma ve terk etme arasında seçim hakkı tanıdığı, ne yapma talebinde bulunduğu ne de yasakladığı fiildir. Şeriat gelmeden önce akıllılara yönelik herhangi bir hüküm yoktur. Bu, "hükümler, bizzat şeriatların kendisidir" esasına dayanır. Mu'tezile ise bu konuda ihtilafa düşmüştür: Onlardan bir kısmı, aklın ne kötü ne de güzel olduğuna hükmetmediği fiillerin şeriat gelmeden önce yasak (hazar) olduğunu; bir kısmı ise mübah olduğunu söylemiştir.

Şâtıbî ise şöyle demektedir:

> Şeriatın konulmasındaki şer'î maksat, mükellefi heva ve arzusunun yönlendirmesinden çıkararak, onu Allah'a kendi iradesiyle kul kılmaktır; tıpkı zorunlu olarak Allah'a kul olduğu gibi… Durum böyle olunca, kimsenin şeriatın, kulların arzu ve maksatlarına göre konulduğunu iddia etmesi doğru olmaz. Zira mükellefin fiilleri, beş şer'î hükmün (vâcip, haram, mendup, mekruh, mübah) dışında kalmaz. Vâcip ve haram, kişinin serbest davranma eğilimine açıkça aykırıdır. Çünkü ona: 'Şunu yap' denir -bunda amacı olsun ya da olmasın- veya 'Şunu yapma' denir, bunda amacı olsun ya da olmasın…
>
> O hâlde, mübahın mübah kılınması, mutlak olarak onu mükellefin serbest iradesine bırakmaz. Bu ancak, şâri'in hükmü olarak böyledir. Dolayısıyla mükellefin tercihi, şâri'in hükmüne tâbidir; onun amacı da şer'î iznin sınırları içindedir.

Buna göre, mübah hükmü, bir şer'î hükümdür. Âmidî, Müslümanların

2 *Katar Üniversitesi Külliyyetü'ş-şerîa Dergisi*, c. 1, sy. 10, 52-92.

bu konuda ittifak ettiğini nakletmiş, sadece bazı Mu'tezile âlimlerinin buna muhalefet ettiğini belirtmiştir. Bu yazıda ise genel hükümlerden daha özel bir mesele söz konusudur. Acaba Peygamber'in (s.a.v.) bir fiili, bir sözü veya bir fiile onay vermesi, o fiil hakkında şer'î bir hüküm verir mi? En azından, o fiili yapmada bir sakınca olmadığını gösterir mi, yoksa böyle bir hüküm vermez mi? Meselâ: "Resûlullah (s.a.v.) hurma ile kavunu birlikte yedi." hadisi, hurma ile kavunu birlikte yemenin mübah olduğuna delâlet eder mi, etmez mi? Bu, iki farklı yiyeceği birlikte yemenin caiz olduğuna delâlet eder mi, etmez mi?

Usulcülerin çoğunluğuna göre delil yoksa bu, genel anlamda izin anlamına gelir; bu izin de vâcip, mendup veya mübah kapsamına girebilir. Bazıları ise "Delil yoksa bu fiil vâciptir." derler ancak vücûba engel bir karîne bulunursa o zaman vâcip olmaz. Bazıları da "Delil yoksa fiilin mendup olduğu kanaatindedir. Başka bir karîne olursa mendup olmaz.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bütün sözleri, fiilleri ve takrirleri, bir şer'î hükmü sabit kılar. Bu hususu İbn Teymiyye şöyle ifade etmektedir: "Peygamber'in (s.a.v.) nübüvvetten sonra söylediği ve onayladığı, neshedilmemiş her şey teşrîdir. Ancak teşrî, vücûb, tahrim ve ibâhayı kapsar; buna tıp alanındaki faydalar da dâhildir. Zira bu, o ilacın kullanılmasının ve ondan faydalanmanın mübah olduğuna delalet eder. Bu, bazen mendup oluşa da delâlet eder. Sonuç olarak, onun bütün sözlerinden bir şer'î hüküm çıkarılır."

Lâşîn'e göre "sünnetin tamamı teşrîdir" tezi, on dört asır boyunca İslâm âlimleri arasında ciddi bir itirazla karşılaşmamış; sünneti teşrî olan ve teşrî olmayan şeklinde ikiye ayıran bir yaklaşım hicrî on dördüncü asrın ikinci yarısına kadar gündeme gelmemiştir. Bu ayrımı ilk defa açık biçimde ortaya koyan isim Mahmûd Şeltût'tur. Şeltût bu görüşünü *el-İslam Akîde ve Şerî'a* adlı eserinde dile getirmiştir. Yûsuf el-Karadâvî de pek çok çağdaş âlimin, sünnet hakkında yazdıklarında ve onu teşrî olan ve olmayan diye ayırmalarında Şeltût'tan etkilendiklerini ifade etmiştir. Bununla birlikte Şeltût'un yaklaşımını benimseyenlerin sayısı sınırlı kalmıştır. Aşağıda bu isimlerin görüşleri ve gerekçeleri aktarılacak, ardından ilmî açıdan değerlendirilecektir.

Mahmûd Şeltût Peygamber'den (s.a.v.) gelen sözleri, fiilleri ve takrirleri üç kısma ayırır. Bunlardan ilki, insanî ihtiyaç mahiyetinde olan şeylerdir; yemek, içmek, uyumak, yürümek, birbirini ziyaret etmek, iki kişi arasında örfî yollarla barış sağlamak, aracılık yapmak, alım satımda pazarlık etmek gibi. İkincisi, kişisel veya toplumsal tecrübe ve âdet yoluyla yapılan işlerdir; ziraat, tıp, elbisenin uzunluğu veya kısalığı gibi konular buna girer. Üçüncüsü ise özel şartlardan kaynaklanan beşerî idare ve planlamaya dayalı işlerdir; orduların savaş mevzilerine dağıtılması, tek bir muharebe alanında safların düzenlenmesi, pusu kurma, geri çekilme, konaklama yerlerinin seçilmesi ve benzeri, şartların

gerektirdiği ve özel tecrübe ile belirlenen hususlar gibi. Şeltût'a göre bu üç türden hiçbiri, yapma veya terk etme talebiyle ilgili bir şer'î hüküm değildir. Bilakis bunlar, Resûl'ün (s.a.v.) teşrî maksadıyla ortaya koymadığı ve teşrî kaynağı olmayan beşerî işlerden ibarettir.

Böylece Şeltût, bu üç türde geçen Peygamber'in (s.a.v.) bütün söz, fiil ve takrirlerinden, şer'î hükmün dört çeşidini (vücûb, nedb, tahrim, kerâhet) tamamen kaldırmaktadır. Bu üç tür içinde en dikkat çekeni ve en çok nakledileni, insanî ihtiyaç kategorisine giren şeylerdir. Onun da en bariz örneği yemek ve içme konusudur. Bu sebeple cevap, sadece bu iki mesele üzerinden verilecektir.

Kur'an'da "Sana kendilerine neyin helâl kılındığını soruyorlar. De ki: Size tertemiz olanlar ve Allah'ın size öğrettiğinden öğreterek yetiştirdiğiniz avcı hayvanların yakaladıkları helâl kılındı. Onların sizin için yakaladıklarından yiyin ve üzerine Allah'ın adını anın. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah, hesabı çabuk görendir." (el-Mâide 5/4) buyurulmaktadır. Peygamber (s.a.v.) Adî b. Hâtim'e şöyle buyurmuştur:

> "Eğer köpeğini salarsan ve (üzerine) Allah'ın adını anarsan, (yakaladığını) ye." Adî, "Peki eğer (köpek) ondan yerse?" Buyurdu ki: "O zaman yeme; çünkü o, senin için değil, kendi için yakalamış olur." Adî, "Köpeğimi salıyorum ve yanında başka bir köpek buluyorum?" Buyurdu ki: "Yeme; çünkü sen sadece kendi köpeğin üzerine Allah'ın adını andın, diğeri üzerine anmadın."

Hz. Peygamber'in bu ifadeleri teşrî niteliği taşımakta; kendisine indirileni açıklama, helâl ve haram kılma işlevi görmektedir. Kur'an'da şöyle buyurulmaktadır: "Leş ve kan size haram kılındı." (el-Mâide 5/3). Yine Peygamber (s.a.v.) deniz hakkında şöyle buyurmuştur: "Denizin suyu temizdir, ölüsü helâldir." (Ebû Davûd, "Tahâret" 41; Tirmizî, "Tahâret" 52) Bu rivayete göre deniz ölüsünün helâlliği doğrudan Hz. Peygamber'in beyanına dayanmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm, Peygamber (s.a.v.)'i şu şekilde tavsif eder: "Onlara iyiliği emreder, kötülükten sakındırır; temiz şeyleri onlara helâl kılar, pis şeyleri ise onlara haram kılar." (el-A'râf 7/157) Bu durumda Hz. Peygamber'in yiyecek ve içecekler konusunda helâl ve haram belirleme yetkisinin bulunmadığını söylemek güçleşmektedir.

Aşağıda, sahih hadislerde yer alan yeme-içme âdâbından bir kısmına yer verilmiştir. Bunların bir bölümü vâcip, bir bölümü mendup, bir bölümü haram, bir bölümü ise mekruh hükmündedir. Böylece bu hususlarda teşrî boyutunun bulunmadığı yönündeki iddianın tartışmaya açık olduğu görülecektir.

1. Besmele, sağ elle yeme ve önünden yeme adabı: Ömer b. Ebî Seleme şöyle der: "Resûlullah (s.a.v.)'in yanında bir çocuk idim. Elim sofrada dolaşıyordu. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) bana şöyle buyurdu: 'Yavrucuğum! Allah'ın adını an, sağ elinle ye ve önünden ye.'" (Buhârî,

"Et'ime" 2-3; Müslim, "Eşribe" 108)

2. Aşırılıktan sakındırma: Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur: "Mü'min tek bağırsakta yer, kâfir ise yedi bağırsakta yer." (Buhârî, "Et'ime" 12; Müslim, "Eşribe" 184-186)

3. Hayvanlar gibi içmenin yasaklanması: Abdullah b. Ömer şöyle der: "Bir su birikintisine uğradık ve ondan (hayvanlar gibi) eğilerek içmeye başladık. Resûlullah (s.a.v.) bize, 'Böyle içmeyin! Ellerinizi yıkayın, sonra (avuçlarınızla) için.' buyurdu." (İbn Mâce, "Eşribe" 25)

4. İçerken nefes vermenin yasaklanması: Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur: "Sizden biri içtiğinde kabın içine nefes vermesin." (Buhârî, "Vudû" 74; "Eşribe" 26; Müslim, "Eşribe", 121-122)

5. Altın ve gümüş kaplardan içmenin yasaklanması: Peygamber (s.a.v.), altın ve gümüş kaplardan içmeyi yasaklamıştır. (Buhârî, "Eşribe" 28; Müslim, "Libâs" 1)

Aktarılan rivayetler, yeme-içme hususunda Resûlullah (s.a.v.)'in teşri' yetkisini açıkça göstermektedir. Lâşîn'e göre bu emir ve yasakları "sadece beşerî tutum" veya "kişisel alışkanlık" olarak değerlendirmek, nasların açık beyanıyla bağdaşmamaktadır.

Aşağıda, meseleyi daha yeni bir kavramsal çerçeveden ele alan bir yaklaşım üzerinde durulacaktır.

2. Görüş: İslam'da seküler alan vardır: İslamî seküler alan

Bu görüş, Amerikalı İslam araştırmacısı Sherman Jackson'a aittir. Jackson görüşlerini "The Islamic Secular" başlıklı makalesinde ortaya koymuştur.[3]

Jackson'ın tezi, "seküler" kavramının Batı tecrübesinde kazandığı dinle çatışma imasının İslam için zorunlu olmadığı düşüncesine dayanır. Ona göre şeriat, hayatın her alanını kuşatan sınırsız bir hukuk değil, yetki sınırını bizzat kendisi çizen bir alandır; ne vahyin somut delillerine ne de bunların usûl-i fıkıh araçlarıyla uzantısına dayanılarak bilinebilen her şey şer'î olmayan alanı oluşturur. Jackson bu alanı "İslamî seküler" diye adlandırır: insan fiillerini değerlendirme ölçütü bakımından şeriattan ayrıştığı (Weber'den ödünç aldığı ifadeyle "farklılaştığı") için sekülerdir; Grotius'un "Tanrı yokmuş gibi" (*etsi Deus non daretur*) ilkesine kapalı kaldığı için İslamî ve dolayısıyla dinîdir. Bunun bir icat değil bir kazı (excavation) olduğunu savunan Jackson, Bedir'de Hubâb b. el-

3 *American Journal of Islamic Social Sciences* 34/2 (2017): 1-38.

Münzir kıssası ve "Siz dünya işlerinizi daha iyi bilirsiniz" rivayetinden başlayarak, kıyası reddeden Zâhirîlerin nassın kapsamını sınırlı görmesi, mübahın Şâri'in beyanıyla mı yoksa hitabın dışında kalmasıyla mı sabit olduğuna dair usûl tartışması, Gazzâlî'nin tabiat ilimleri hakkında şeriatın olumlu ya da olumsuz bir sözü bulunmadığı yönündeki ifadesi, Karâfî'nin şer'î olmayan ilimler listesi, İbn Teymiyye ve İbn Âbidîn'in "şer'î olan, Şâri'in bildirmesi olmasaydı bilinemeyecek olandır" tanımı üzerinden bu ayrımın fıkıh ve kelâm geleneğinde köklü olduğunu göstermeye çalışır. Batı sekülerliğiyle asıl farkın özde değil işlevde bulunduğunu da vurgular: Otuz Yıl Savaşları sonrasında Batı'da seküler, dini denetleyen ve terbiye eden bir merci hâline gelmişken İslamî seküler, dışarıdan dayatılan bir sınırlama değil, şeriatın kendi sınırını çizmesinin sonucudur.

Pratik düzlemde Jackson, çağdaş Müslümanların sekülerle ilişkisinde üç tepki tespit eder: onu İslamî saymayarak toptan reddetmek, şer'î alana katıp yok saymak veya Batı'daki biçimiyle, yani dinin denetleyicisi olarak benimsemek. Oysa ehliyet yaşı, ulusal sağlık planı, göç politikası, imar ve havacılık mevzuatı gibi meselelerde şeriatın gözettiği maslahatlar (hıfzu'n-nefs, hıfzu'n-nesl vb.) devrededir; ancak hangi somut düzenlemenin bu maslahatı en iyi gerçekleştireceği nas veya kıyasla değil, gözlem, tecrübe, tıp, çocuk psikolojisi ve kamu yönetimi gibi şer'î olmayan araçlarla belirlenir. Verimlilik, güvenlik, kâr, güzellik ve eğlence şer'î kategoriler olmadığı hâlde, şeriatın onayladığı maslahatların fiilen gerçekleşmesi bunlara bağlıdır. Bu ayrımı görmemenin en yaygın belirtisi içtihada aşırı yüklenmektir; Jackson bunu, fıkıhçıların nikâh tanımlarını ahlâkî yükümlülüklere yer vermedikleri için eleştiren Muhammed Abduh örneğinde somutlaştırır: mevedde ve rahmetin çiçek götürmekten özel bir et parçası almaya kadar uzanan somut tezahürleri şer'î bir mesele değil, kültürel yetkinlik meselesidir; Abduh ise çözümü yeniden nassa dönmekte aramıştır. Kurumsal düzeyde Jackson, modern siyâset-i şer'iyye anlayışının "şeriata aykırı olmaması yeterlidir" ölçütünü niteliği sorgulamadığı için yetersiz bulur ve Karâfî'nin hüküm–tasarruf ayrımına başvurur: İslamî seküler alan kural olarak hüküm değil tasarruf alanıdır; buradaki kararlar bağlayıcı olsa da itiraza ve iptale açıktır. Bunun üç sonucu vardır: şer'î dayanağı bulunmayan politikaların her seferinde İslam'a aykırılıkla suçlanmaması, toplumun kararların niteliğini denetleyebilmesi ve iktidarın bu alanda tartışılmaz bir yetkiyle donatılmaması. Jackson nihayetinde şer'î ile dinînin eş anlamlı olmadığını, İslamî sekülerin ihmal edilmesinin şeriatı hiç üstlenmediği sorumluluklarla yükleyerek asıl Batılı sekülerleşmeye zemin hazırladığını savunur; Montesquieu'nün dinin baskıyla değil ilgisizlikle yıpranacağı yolundaki uyarısına da bu çerçevede cevap verir.

Bu yaklaşımı genel hatlarıyla değerlendiren bir yazıya da işaret etmek gerekir. Muhammed Nâfi' el-Vâfî'ye ait olan yazı, "Sekülerlik İslâm'ın dışında değildir ve onunla rekabet hâlinde de değildir" başlığını taşımaktadır. Sherman Jackson'ın

The Islamic Secular adlı çalışması, "seküler" kavramına ilişkin alternatif bir kavrayış geliştirme yönünde ikna edici bir tez ortaya koymakta; seküler ile İslamî olan arasındaki keskin ayrımı aşarak seküler nitelikteki bazı pratikleri İslamî çerçevenin içine dâhil etmekte, ancak bunu kapsayıcı ve tümel bir İslamî sistem inşasına kadar götürmemektedir. el-Vâfî, Jackson'ın asıl katkısını, İslam hukuk geleneğinin ve bilhassa usûl-i fıkhın seküler kavramına dair farklı bir anlam ufku sunduğunu göstermesinde bulur: bu çerçevede seküler, ne dinin dışındadır ne de onunla rakip bir konumdadır; Batı merkezli seküler perspektifin sorgusuz biçimde İslam'a aktarılması ise kavramın anlaşılmasında ciddi belirsizliklere yol açmıştır.

el-Vâfî'nin özetlediği biçimiyle Jackson, şeriatın doğrudan emir ve yasaklarının dışında kalan alanı, İslam'ın bir din olarak sunduğu daha geniş ölçütlerin içinde yer aldığı için "İslamî seküler" diye adlandırmakta ve bu alanın İslamî olma imkânını koruduğunu savunmaktadır. Zira Jackson'a göre şeriatın alanı ile İslam'ın bütünü arasında kalan sahada Müslümanlar somut ilahî buyruklara dayanmazlar, hatta dayanamazlar; ancak bu alanda hareket ederken de ilahî varlığa ve kuşatıcı nazara dair bilinçten dışlanmış değildirler ve kendilerini bu bilinçten uzaklaştırmayı hedeflemezler. el-Vâfî bu duruma örnek olarak Mimar Sinan'ın yapıları ile Uluğ Bey'in XV. yüzyılda Semerkant'ta kurduğu rasathaneyi zikreder: söz konusu eserler, belirli ilahî talimatlara dayanılarak inşa edildikleri için değil, sürekli bir ibadet niyetiyle gerçekleştirildikleri için İslamî mimarinin ve İslamî ilmin simgeleri hâline gelmişlerdir. Bunlar sekülerdir; çünkü vahiy, somut tasarımlarına doğrudan bir katkı sunmuş değildir. Aynı zamanda dinîdirler; çünkü ilahî nazarın bilinçli olarak tanınmasına dayanmaktadırlar ve bu yönüyle mahiyet itibarıyla herhangi bir dinî faaliyetten farklı değildirler.[4]

Sonuç ve Değerlendirme

Bu iki yaklaşım İslamî usûl, teşrî anlayışı ve tarihsel tecrübe açısından birlikte değerlendirildiğinde, meselenin "ya o ya bu" biçiminde kurulmasının isabetli olmadığı görülür. Asıl verimli sorular şunlardır: Hangi düzeyde, hangi alanda ve hangi yetkiyle? Aşağıda önce iki çizginin temel kabulleri sistematik olarak analiz edilecek ardından bir revizyon önerisinde bulunulacaktır.

I. İki Görüşün Temel Kabulleri

4 Muhammed Nâfi' el-Vâfî, "Kitâb ʿani'l-ʿilmâniyyeti'l-İslâmiyye: el-ʿİlmâniyye leyset hârice'l-İslâm ve lâ münâfiseten leh", https://qantara.de (29 Mayıs 2024), erişim 26 Ağustos 2026.

1. Mûsâ Şâhin Lâşîn çizgisi

Temel kabul**:** Peygamber'in (s.a.v.) nübüvvetten sonra söylediği, yaptığı ve onayladığı her şey -neshedilmedikçe- teşrîîdir. Bu görüşün gücü şuradan gelir: (1) Usûl geleneğiyle uyumludur, (2) Sünnetin normatif bağlayıcılığını korur, (3) Modern dönemde sünneti işlevsizleştiren eğilimlere güçlü bir set çeker, (4) "Mübah" dâhil bütün ahkâmın şer'îliğini isabetle temellendirir. Bununla birlikte zayıf yönleri de vardır: (1) Teşrî kavramını ontolojik olarak geniş, işlevsel olarak dar ele alır, (2) Peygamberî fiillerin *normatif yoğunluk farklarını* yeterince ayrıştırmaz, (3) Modern karmaşık toplumsal alanlarda (yönetim, teknik düzenleme, kamu politikası) şeriatı fiilen aşırı yükleme riski taşır.

Kısaca bu yaklaşım, nas açısından güçlü; alan yönetimi açısından sorunludur.

2. Sherman Jackson çizgisi

Temel kabul şudur**:** Şeriatın bizzat kendi sınırları, şer'î olmayan ama İslamî bir alan üretir. Bu görüşün gücü ise şuradan gelir: (1) Fıkhın tarihsel pratiğine (tasarruf–hüküm ayrımı, maslahat, örf) yakındır, (2) Modern kamusal düzeni açıklayabilecek bir alan teorisi sunar, (3) Şeriatı her şeyin tek çözüm aracı hâline getirme hatasını engeller, (4) Batı tipi sekülerliğe alternatif üretme iddiası ciddidir. Bununla birlikte zayıf yönleri de vardır: (1) "İslamî seküler" kavramı kavramsal olarak risklidir, (2) Sünnetin normatif kuşatıcılığını zayıflatabilir, (3) Zamanla "şer'î olan = dar", "seküler olan = geniş" algısına evrilebilir, (4) Teorik olarak güçlü olsa da epistemik sınırları net çizilmezse kayganlaşır.

Kısaca, alan yönetimi açısından güçlü, normatif sınır açısından risklidir.

Bu tabloda asıl mesele, "sünnet teşrî midir, değil midir?" sorusu değildir; bu, klasik usûlde zaten çözülmüş bir meseledir. Asıl mesele, teşrî ile tanzîm, hüküm ile tatbik, norm ile teknik düzenleme arasındaki sınırın nerede çizileceğidir. Lâşîn teşrînin kaynağını savunmakta, Jackson ise teşrînin kapsamını yeniden düşünmektedir; dolayısıyla ikisi aynı sorunun iki farklı yüzünü temsil etmektedir.

İslamî usûl açısından dengeli bir çözüm nasıl üretilebilir? Öncelikle temel ilke, sünnetin teşrî gücünü korumak olmalıdır. Bu noktada Lâşîn'in yaklaşımı isabetlidir. Hz. Peygamber'in sözleri, fiilleri ve takrirleri, şer'î anlam taşır, en azından ibâha ifade eder, "salt beşerî" diye teşrîî alan dışına itilemez. Ancak teşrîyi her ayrıntının hukukîleştirilmesi olarak anlamak sorunludur. Bu noktada ise Jackson'ın yaklaşımı isabetlidir. Şer'î hüküm, norm koyar, sınır çizer ve amaç belirler. Ama teknik, istatistik, mühendislik, yönetmelik, kamu organizasyonu doğrudan teşrî konusu değildir. Bu alanlar, şer'î maksatlara tâbi ama şer'î hüküm üretme yöntemiyle belirlenmez. Bu, klasik usulde; örf, siyaset-i şer'iyye, tasarruf ve maslahat

başlıkları altında zaten vardır. Jackson'ın katkısı, bunu modern dile tercüme etmesidir. Fakat bu noktada "İslamî seküler" yerine daha sağlam bir kavramsallaştırma yapılabilirdi. İslamî açıdan asıl revizyon burada olmalıdır. "İslamî seküler" ifadesi sorunlu ve riskli görünmektedir. Daha isabetli alternatifler şöyle olabilir: Şer'î olmayan ama şer'îye tâbi alan, tanzîmî alan, maksat merkezli uygulama alanı, hüküm değil, tasarruf alanı. Böylece Batı sekülerliğiyle kavramsal karışma önlenir, sünnetin normatif kuşatıcılığı korunur ve şeriatın "her şeyi belirlemek zorunda olduğu" yanılsaması ortadan kalkar.

Bu çerçevede sünnet-alan ayrımı nasıl kurulmalı?

Sağlıklı model şöyle olmalıdır: Sünnet; norm koyar, sınır çizer, ahlâkî ufuk belirler, meşruiyet çerçevesi oluşturur. Uygulama alanı; zaman, mekân, imkân, uzmanlık, tecrübe dikkate alınarak belirlenir. Bu ayrım, sünneti zayıflatmaz; aksine işlevsel kılar.

Tercih mi, sentez mi yapılmalıdır? Lâşîn'in yaklaşımı tek başına yeterli değildir; zira modern hayatın düzenleme alanlarını açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Jackson'ın yaklaşımı ise tek başına risklidir; zira normatif sınırlar aşınabilir. En uygun yol, Lâşîn'in normatif usûlünü, Jackson'ın alan analizini, klasik fıkhın kavramlarıyla yeniden kurmaktır. Yani sünnet tam teşridir, ama teşrî, her ayrıntıyı hükme bağlamak değildir. Şeriatın sustuğu yerde akıl ve tecrübe devreye girer; ancak bu, "Allah yokmuş gibi" davranmak anlamına gelmez. İslamî çözüm, sünneti teşrîden çıkararak alan açmak değil; teşrîyi yerinde tutup, uygulama alanını doğru isimlendirmektir. Bu yapıldığında, ne sünnet işlevsizleşir ne şeriat aşırı yüklenir ne de Batı tipi sekülerliğe mecbur kalınır.

Bu noktada mübahın ikiye ayrılmasının çözüme katkı sunacağı düşünülmektedir:

1. İslam'ın bizzat izin verdiği alanlar
2. İslam'ın sustuğu, hakkında herhangi bir beyanda bulunmadığı alanlar.

Birinci alan Lâşîn'in, ikinci alan ise Jackson'ın yaklaşımını desteklemektedir. Ancak ikinci alan, tikel olgulara dair içtihadın değil, küllî maksatların kapsamında değerlendirilmelidir. Bu ayrım aşağıda açıklanmaktadır:

Birinci Kısım: "Bizzat izin verilen mübah" (Lâşîn Hattı)

Bu tür mübah, açık teşrî ürünüdür; şer'î anlam taşır, normatif bir referans oluşturur, gerektiğinde sınırlandırılabilir veya genişletilebilir ama inkâr edilemez. Bu noktada, Lâşîn'in "sünnetin tamamı teşrîîdir" tezi ayakta kalır; Peygamberî fiiller "salt beşerî" diye boşluğa düşmez; mübahın dahi şer'î kimliği korunur. Bu alan için teşrî, ibâha ve örneklik birlikte işler.

İkinci Kısım: “Sükût edilen mübah” (Jackson Hattı)

Bu alan, tikel içtihadın değil, küllî maksatların alanıdır. Bu, söz konusu alanda doğrudan bir nas, sünnet veya hüküm bulunmadığı anlamına gelir. Ancak bu durum, alanın başıboş bırakıldığını ya da tamamen seküler bir boşluk oluşturduğunu göstermez. Aksine bu alan, makāsıdü’ş-şerîa tarafından kuşatılmıştır: Adalet, maslahat, hikmet, zarar vermeme, insan onuru gibi üst ilkelerle yönetilir. Burada Jackson’ın “şer‘î olmayan ama İslamî” dediği alan temellendirilmiş olur, ama bu alan, bireysel keyfî içtihada, sınırsız siyasî tasarrufa, teknik determinizme terk edilmez.

Netice itibariyle, burada dile getirilen öneri, Lâşîn-Jackson gerilimini hakikî bir usûl çözümüne dönüştürür, modern “sünnet dışı alan” iddialarını gereksiz kılar, klasik fıkhın iç mantığını çağdaş dile tercüme eder. O hâlde mübahı ikiye ayırmak, sünneti zayıflatmaz; bilakis onu yerli yerine koyar. Susulan alanı ise keyfîliğe değil, makāsıda teslim eder.